

ეკონომიკური თავისუფლების ადგილი ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკაში

ნინო ორჯონიკიძე

ეკონომიკის დოქტორი, გორის სახელმწიფო სასწავლო

უნივერსიტეტის პროფესორი, საქართველო

orjonikidzen@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: კონკურენცია, კეთილდღეობა, თავისუფალი ბაზარი, ინდექსი, დემონსტრირება, ღონისძიება, ტარიფი.

J.E.L. classification: E6, G28, F53.

ანოტაცია

საბაზრო ეკონომიკა ემყარება ეკონომიკურ თავისუფლებას, რაც არჩევანის თავისუფლებაში გამოვლინდება. არჩევანი კონკურენციის უმთავრესი წინაპირობაა, ხოლო კონკურენცია-ეკონომიკური განვითარების ძირითადი მამოძრავებელი ძალა. ეკონომიკური თავისუფლება ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებას უწყობს ხელს და მასზე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ამა თუ იმ ქვეყნის მოსახლეობის კეთილდღეობა. რამდენად ასრულებს ამ პირობებს მსოფლიოს 180-მდე ქვეყანა და მათ შორის, საქართველო, ამას საერთაშორისო ფონდი Heritage 1995 წლიდან ყოველწლიურად იკვლევს. საქართველოში ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი ყოველწლიურად იცვლება.

შესავალი

ეკონომიკური თავისუფლება - ეს არის ადამიანის უფლება შეეძლოს საკუთარი სიმდიდრის, შემოსავლების, დროისა და ძალღონის თავისუფლად განკარგვა. ეკონომიკური თავისუფლება გამოდის როგორც ინდივიდის უმთავრესი მიზნის მიღწევის საშუალება. ეს ტერ-

მინი გამოიყენება ეკონომიკურ და პოლიტიკურ დებატებში. ეკონომიკური თავისუფლების ძირითადი მიდგომა იწყება ლიბერტარიული ტრადიციიდან, რომელიც ხაზს უსვამს თავისუფალი ბაზრისა და კერძო საკუთრების უაღრესად დიდ მნიშვნელობას. იგი ამჟამად უმეტესად დაკავშირებულია თავისუფალ ბაზართან და განსაზღვრავს საქონლის და მომსახურების თავისუფლებას ყოველგვარი არაეთიკური ქცევის წესების გარეშე. ის ეფუძნება კანონის წესებს, საკუთრების უფლებას და კონტრაქტის თავისუფლებას და ხასიათდება ბაზრის შიდა და გარე ფაქტორებით, საკუთრების უფლების დაცვით, ეკონომიკური ინიციატივის თავისუფლებით (ხიზანიშვილი, 2012:443)

ძირითადი ნაწილი

რა იგულისხმება ეკონომიკური თავისუფლების ქვეშ და რამდენად მისაღებია ეკონომიკური თავისუფლების ის ფორმა, რაც დღეს გვაქვს, საზოგადოებისათვის? ქვეყანა ეკონომიკურად თავისუფლად ითვლება, თუ არ ზღუდავს ინდივიდუალურ არჩევანს, ნებაყოფლობით გაცვლას, კონკურენციის თავისუფლებას. აუცილებელი პირობაა კერძო საკუთრების დაცვა. ეკონომიკურად თავისუფალ საზოგადოებაში ყოველ ადამიანს აქვს სრული უფლება აქვს, სა-

კუთარი შეხედულებისამებრ და თავისუფალი არჩევანის პირობებში, საკუთარ მიზნებს მიაღწიოს, სახელმწიფო მის საქმიანობასა და არჩევანში არ ერევა.

ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი (Economic Freedom of the World) არის ეკონომიკური თავისუფლების საზომი, რომელიც შედგენილია ამერიკის პოლიტიკის კვლევის წამყვანი ცენტრის Heritage Foundation-სა და ჟურნალ „The wall street Journal“-ის მიერ. აღნიშნული ინდექსი 1995 წლიდან დგინდება. “ეკონომიკური თავისუფლების” მსოფლიო რეიტინგს დიდი მნიშვნელობა აქვს ქვეყანაში ინვესტიციების შემდგომი მოზიდვის კუთხით. ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი ათ კრიტერიუმს ემყარება. ესენია: ბიზნესის თავისუფლება, ვაჭრობის თავისუფლება, ფისკალური თავისუფლება, სამთავრობო დანახარჯები, მონეტარული თავისუფლება, ინვესტიციების თავისუფლება, ფინანსური თავისუფლება, საკუთრების უფლებები, კორუფციისგან თავისუფლება, შრომის თავისუფლება.

HERITAGE FOUNDATION მინიჭებული ინდექსის მიხედვით ქვეყნებს 5 ჯგუფად ჰყოფს:

1. თავისუფალი (80-100%);
2. უპირატესად თავისუფალი (70-79.9%);
3. ზომიერად თავისუფალი (60-69.9%);
4. უპირატესად არათავისუფალი (50-59.9%);
5. რეპრესიული (0-49.9%).

„საქართველოში ეკონომიკურ თავისუფლებას ორი დამოუკიდებელი საერთაშორისო კვლევითი ორგანიზაცია—Heritage Foundation და Fraser Institute ზომავს. ორივე მათგანი თანხმდება, რომ ეკონომიკური თავისუფლება მსოფლიოს მასშტაბით ბოლო 20 წლის მანძილზე პირველად 2008-2009 წლებში შემცირდა. ამ ორი ორგანიზაციის კვლევის მეთოდი ერთმა-

ნეთისგან განსხვავდება. Heritage Foundation-ის ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი 10 ტიპის თავისუფლებას ცნობს: ბიზნესის, ვაჭრობის, მონეტარული, ფისკალური, საინვესტიციო, ფინანსური, შრომის თავისუფლება, კორუფციისგან თავისუფლება, საკუთრების უფლებების დაცვა და მთავრობის ზომა“ (ჩინჩალაძე, 2018:152). თითოეული ფასდება 0-100 შკალით, სადაც 100 ქულა მაქსიმალურ თავისუფლებას ნიშნავს. Fraser Institute-ის კვლევა ეყრდნობა 42 სხვადასხვა საზომს და 5 კომპონენტს – მთავრობის ზომა; საკანონმდებლო სტრუქტურა და საკუთრების უფლების დაცვა; ჯანსაღი ფულის მისაწვდომობა; საერთაშორისო ვაჭრობის თავისუფლება; კრედიტის, შრომის და ბიზნესის რეგულირება. კომპონენტები იზომება 1–10 შკალით, უფრო მაღალი ქულა მეტ ეკონომიკურ თავისუფლებას ნიშნავს.

ეკონომიკური თავისუფლება არ ნიშნავს ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას. საზოგადოების განვითარების დღევანდელ ეტაპზე ნებისმიერი სამეურნეო სუბიექტების ეკონომიკური საქმიანობები იმდენად არის ერთმანეთში გადახლართული, იმდენად დინამიური და სიღრმისეული კავშირურთიერთობებია, რომ ეკონომიკური დამოუკიდებლობის ცნება უფრო ანაქრონიზმად ჟღერს, ვიდრე XXI საუკუნის მონაპოვრად. ეს ეხება როგორც ქვეყნებს შორის ურთიერთობებს, ისე ფიზიკურ, თუ იურიდიულ პირებს შორის ურთიერთობებს. ეკონომიკური თავისუფლების ქვეშ იგულისხმება, უპირველეს ყოვლისა, არჩევანის თავისუფლება (აქუბარდია, 2012:22) მსოფლიო კრიზისების გაჭიანურებულმა მიმდინარეობამ საზოგადოების ეკონომიკური მოწყობის გაუმჯობესების აუცილებლობა დღის წესრიგში დააყენა. იმისათვის, რომ ეკონომიკური თავისუფლება არ შეიზღუდოს, სახელმწიფო ვალდებულია დაცვას იგი.

თანამედროვე საზოგადოება თანხმდება ეკონომიკური თავისუფლების აუცილებლობაში. თუმცა ისმის ბუნებრივი კითხვა, თუ როდის უნდა მოხდეს ეკონომიკური თავისუფლების დასაცავად სახელმწიფოს მხრიდან მისი პოლიტიკის მეშვეობით ეკონომიკის რეგულირება? პასუხი ერთი შეხედვით მარტივია – მაშინ, როდესაც არჩევანი იზღუდება, აქედან გამომდინარე, სახელმწიფოს მხრიდან ხორციელდება ეკონომიკური რეგულირება, როცა ირღვევა თავისუფალი, ალტერნატიული და ოპტიმალური არჩევანი, ეკონომიკაში მოქმედ ერთეულთათვის ისე, რომ მას საბაზრო რეგულატორები (მოთხოვნა, მიწოდება, ჯანსაღი კონკურენტული გარემო და ა.შ.) ვერ არეგულირებენ. (გერლიანი, 2011)

საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს ოფიციალურ ვებგვერდზე განთავსებულია ინფორმაცია Heritage Foundation „ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი“-ს 2020 წლის კვლევის შედეგების შესახებ, რომლის თანახმად: „Heritage Foundation „ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი“ 2020 წლის კვლევის მიხედვით, საქართველოს სარეიტინგო ქულამ ისტორიული მაქსიმუმი 77.1 ქულა შეადგინა, მსოფლიო რეიტინგში 4 პოზიციით დაწინაურდა და მე-12 პოზიცია დაიკავა. წინა წელთან შედარებით საქართველო ევროპის რეგიონში 2 პოზიციით დაწინაურდა - ამ შედეგით საქართველო ევროპის რეგიონის 45 ქვეყანას შორის მე-6 ადგილზეა „უმეტესად თავისუფალი“ სტატუსით. საქართველოს საერთო ქულა აღემატება როგორც რეგიონის (69.8 ქულა), ისე მსოფლიოს საშუალო ქულას (61.6 ქულა). (Heritage Foundation, 2020)

2020 წლის რეიტინგი შეფასებას აკეთებს შემდეგი 4 მიმართულებით:

- კანონის უზენაესობა;
- მთავრობის მოცულობა;
- რეგულაციების ეფექტიანობა;

➤ ღია ბაზარი.

აღნიშნული მიმართულებები, თავის მხრივ, მოიცავს 12 კომპონენტს. აღსანიშნავია, რომ რეიტინგის 12 კომპონენტიდან საქართველომ მდგრადობა გაიუმჯობესა 5 ისეთი მნიშვნელოვანი მიმართულებებით, როგორცაა:

- საკუთრების უფლება (68.6 ქულა);
- მთავრობის სამართლიანობა (64.8 ქულა);
- სასამართლოს ეფექტიანობა (57.9 ქულა);
- მონეტარული თავისუფლება (78.3 ქულა);
- ფისკალური თავისუფლება (94.4 ქულა).

2020 წელს საკუთრების უფლების ინდიკატორში საქართველომ აღიარება მოიპოვა და ქვეყნის შეფასებამ 68.6 ქულა შეადგინა. 2012 წელს ქვეყანას აღნიშნულ ინდიკატორში მხოლოდ 40.0 ქულა ჰქონდა. მთავრობის სამართლიანობის კომპონენტში საქართველოს შეფასება 6.3. ქულით გაუმჯობესდა და 64.8 ქულა შეადგინა (ეკონ. სამინისტრო, 2020). კომპონენტის შეფასება ეფუძნება მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის „გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსს“, მსოფლიო მართლმსაჯულების ინდექსს (WJP), საერთაშორისო გამჭვირვალობის „კორუფციის აღქმის ინდექსს“ და „Trace Matrix“ რეიტინგს. აღნიშნული კიდევ ერთხელ ადასტურებს საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ საქართველოში კორუფციის არ არსებობის აღიარებას და მთავრობის ეფექტიანობას. მონეტარული თავისუფლების ინდიკატორი აფასებს ქვეყანაში ინფლაციის მაჩვენებელს და ფასდება ბოლო 3 წლის პერიოდის ინფლაციის საშუალო მაჩვენებელი. საქართველო წინ უსწრებს ისეთ ქვეყნებს, როგორცაა: ისლანდია, ნიდერლანდები, ლიეტუვა, აშშ, ლუქსემბურგი, ფინეთი, შვედეთი, ჩეხეთი, კორეა, გერ-

მანია, ნორვეგია, ავსტრია, იაპონია, ყატარი, ლატვია, სომხეთი, ბულგარეთი, აზერბაიჯანი, რუსეთი, ბელორუსია, უკრაინა და სხვა.

Heritage Foundation „ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი“ 2020 წლის კვლევის შეფასებით, საქართველოს ეკონომიკა კვლავ აგრძელებს თავის შთამბეჭდავ 7 წლიანი ზრდას თავისუფლების სხვადასხვა მიმართულებებით. ბოლო წლების განმავლობაში საქართველოს მთავრობამ განახორციელა არაერთი მნიშვნელოვანი რეფორმები. მრავალწლიანი რეფორმების შედეგია კორუფციის აღმოფხვრა, რეგულაციების შემცირება და გადასახადების გამარტივება. ყოველივემ ხელი შეუწყო ყველა ასპექტში ქვეყნის ეკონომიკური თავისუფლების გაუმჯობესებას. (Heritage Foundation, 2020) ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსის შეფასება ძირითადად ეყრდნობა ისეთი საერთაშორისო რეიტინგების წყაროებს, როგორცაა მსოფლიო ბანკის ბიზნესის კეთების რეიტინგი (Doing Business), გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი (GCI), კორუფციის აღქმის ინდექსი (CPI) და მსოფლიო მართლმსაჯულების ინდექსი (WJP).

შეფასების ამ დიდ სისტემაში უმნიშვნელოვანესია საკუთრების უფლება. კერძო საკუთრების პირობებში, სარგებელი თუ ზარალი მესაკუთრესია, რის გამოც მას რესურსის ეფექტიანად გამოყენების სტიმული უჩნდება. როცა რესურსი კოლექტიურ საკუთრებაში გადადის პასუხისმგებლობა იფანტება, მესაკუთრეთა განსხვავებული მოტივები კი, საბოლოო ჯამში, ამ რესურსის შენარჩუნებას და გონივრულ გამოყენებას ნაკლებ მოსალოდნელს ხდის. კიდევ უარესი შედეგი დგება, თუკი აქტივი სახელმწიფო საკუთრებაში გადადის, რადგან მაშინ სარგებელსა და ზარალზე პასუხისმგებლობა არათუ გაფანტულია, არამედ განსხვავებული

ბულ ჯგუფებზე ნაწილდება. ცნობილია ჩეხეთის, პოლონეთისა და უნგრეთის შემთხვევები, სადაც სოციალიზმის დასრულების შემდეგ, კერძო საკუთრებაში გადასული კომპანიების მომგებიანობა სულ რამდენიმე წელიწადში, საშუალოდ, 77%-ით გაიზარდა. ასეთი ისტორიები, ბევრია ყოფილ სოციალისტურ ქვეყნებში, თუმცა პრივატიზაცია განვითარებულ ქვეყნებშიც პერმანენტული პროცესია და მსოფლიო მასშტაბით კერძო საკუთრებაში გადასული აქტივების ღირებულება, 1980-იანი წლებიდან მოყოლებული, ფაქტობრივად, ყოველწლიურად იზრდება (რაქვიაშვილი..., 2020).

დასკვნა

ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსის შედეგების გათვალისწინება რამდენიმე მიზეზის გამოა მნიშვნელოვანი:

1. ინვესტორები სწორედ ასეთი ტიპის ინდექსების შედეგების საფუძველზე იღებენ ქვეყანებში ინვესტიციების დაბანდების გადაწყვეტილებას.
2. მაღალი ეკონომიკური თავისუფლების მქონე ქვეყნები არიან უფრო დემოკრატიულები, ხოლო მათი მოსახლეობა - უფრო მდიდარი, ჯანმრთელი და განათლებული.
3. ინდექსის მიზანია გამოავლინოს სისუსტეები სხვადასხვა ქვეყნის ეკონომიკაში, რათა მათ შეძლონ სახელმწიფო რესურსების ყველაზე საჭირო მიმართულებებით მიმართვა.
4. საქართველოსთვის კვლავ რჩება გამოწვევად ფინანსური სექტორის თავისუფლებისა და კანონის უზენაესობის დაბალი დონე, კონკრეტულად კი საკუთრების უფლების დაუცველობა, სასამართლო ხელისუფლების არასაკმარისი დამოუკიდებლობა.
5. ხელისუფლების მიერ რეფორმების განხორციელება მნიშვნელოვანია ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალის განვითარებისთვის და საქართველოს მოქალაქეთა კეთილდღეობის

უზრუნველყოფისთვის.

6. ეკონომიკური თავისუფლების პირობებში ინდივიდებს მეტი შესაძლებლობა აქვთ საკუთარი ყოველდღიური ცხოვრება დამოუკიდებლად გააკონტროლონ. ამდენად, ეკონომიკური თავისუფლება ხელს უწყობს ქვეყნის დემოკრატიულ განვითარებასაც.

7. საქართველო დაბალი ტექნოლოგიების ქვეყანაა, რის გამოც პროდუქციის წარმოება ჩვენ უფრო ძვირი გვიჯდება, ვიდრე განვითარებულ ქვეყნებს. ჩვენი აზრით, ყველა ამ მოცემულობიდან გამომდინარე, ჩვენთვის ანტიდემპინგური კანონის ამოქმედება უადრესად საჭირო და მნიშვნელოვანია. იმპორტული პროდუქტის ნაწილობრივი ჩანაცვლებაც რომ მოვახერხოთ, მიგვაჩნია, რომ კანონი ძალიან დაეხმარება ადგილობრივ წარმოებას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- Heritage Foundation „ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი“-ს 2020 წლის კვლევა. URL: <http://www.economy.ge/?page=news&nw=1450> (გადამოწმებულია 13.12.2020)
- ჩინჩალაძე ზ. (2018) პიროვნების ეკონომიკური თავისუფლება მეწარმეობის განვითარების ქვაკუთხედი. „ბიზნეს ინჟინერი“, #1-2 გვ.150-155
- ხიზანიშვილი ვ. (2012) ეკონომიკური თავისუფლება, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული, №5, გვ. 443-444.
- აქუბარდია თ. (2012) ეკონომიკური თავისუფლება და პოლიტანატომია. „ბიზნესი და კანონმდებლობა“. თებერვალი, გვ. 20-25.
- ერთი ადგილის ტკეპნა უკუსვლას ნიშნავს: ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი 2011, ტაბულა, 2011, №39, გვ. 26-27
- გერლიანი რ. (2011) ეკონომიკური თავისუფლების როლი და ფარგლები ეკონომიკურ პოლიტიკაში) URL:<https://ramazepec.wordpress.com/2011/05/02> (გადამოწმებულია 13.12.2020)
- საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო URL:<http://www.economy.ge/?page=news&nw=1569> (გადამოწმებულია 13.12.2020)
- რაქვიაშვილი ა., ხურციძე ა., ქეცბაია თ. (2020) კერძო საკუთრება და ეკონომიკური განვითარება. კვლევითი ინსტიტუტის Gnomon Wise-ს კვლევა. URL:<https://www.girchi.com/ge/media/news/3171-kerdzo-sakutreba-da-ekonomikuri-ganvitareba> (გადამოწმებულია 13.12.2020)